

תקנות חז"ל והחתונה המודרנית

בעז בן דוד

יום החתונה הוא יום מיוחד. מושקעים בו חשיבה רבה, וסכומי כסף גדולים. זהו יום משמעותי ושמח לחתן, לכלה ולמשפחותיהם. יום המציין את תחילתו של קשר מיוחד, תחילתו של בית חדש בישראל. במסכת כתובות תיקנו חז"ל תקנות ליום החתונה. מה חז"ל רצו ללמד אותנו על היום המשמעותי הזה? האם הם ניסו להנחות את החתן והכלה בתחילת דרכם? מה המגמות שלהם ביום החתונה, ומה הם היו אומרים על החתונה המודרנית? דרך העיון בתקנות חז"ל בתחילת מסכת כתובות ננסה לראות מה הם הנחו אותנו, במה הם חידשו בתקופתם, ואם היום אנחנו עורכים חתונות בהקשבה למגמותיהם.

מבוא

תקנות החתונה של חז"ל הן רבות מספר. דיו רב ניתן לשפוך בניסיון להקיף רק חלקים מהן. אנו נתמקד בחלק מהתקנות בתחילת מסכת כתובות כיוון שאפשר לראות בדפים הראשונים של המסכת (ב ע"א–ח ע"ב) חטיבה אחת העוסקת בתקנות של יום הנישואים. ננסה לבחון את כוונת חז"ל בתקנות אלו ולהסביר איך הן משפיעות על תפיסת החתן והכלה את החתונה וקשר הנישואים. התקנות שנבחר הן:

1. טענת הבתולים
2. הסעודה
3. ימי השמחה והמשתה
4. ימי הברכה

חתונה – רק ביום רביעי

המשנה הראשונה של מסכת כתובות¹⁵ עוסקת ביום שבו מתחתנים: "בתולה נשאת ליום הרביעי, ואלמנה ליום החמישי" (כתובות א, א). למה חז"ל קובעים יום מסוים לחתונה?¹⁶ ברוב החברות כיום יהיה מוזר לחשוב על מציאות של חתונה ביום אחד קבוע.¹⁷ וכן, למה לבתולה ולאלמנה ימים שונים? המשנה והגמרא מנסות להתמודד עם השאלות, ומציעות שלושה טעמים לתקנה:

טענת הבתולים

הטעם הראשון כבר מופיע במשנה שלנו עם התקנה עצמה. לפי טעם זה, הנישואים צריכים להיות ביום רביעי (או ביום ראשון) כדי שאם הבעל יגלה שכלתו לא בתולה, הוא ילך למחרת בבוקר לבית הדין: "שפעמ[י]ם בשבת בתי דינין יושבין בעיירות- ביום השני וביום החמישי. שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין" (כתובות א, א).¹⁸

¹⁵ אם בוחנים את מסכת כתובות ומסכת קידושין העוסקות בנישואים, אפשר לטעון שמסכת קידושין, כשמה, עוסקת בקידושים ובכל הנגזרות הקנייניות שלהם, ומסכות כתובות עוסקות בנישואים ובמערכת הזוגית. אם מקבלים הנחה זאת, יש לחשוב על משמעות הפתיחה של "מסכת הנישואים" ביום החתונה וטענת הבתולים, כפי שיבואר מיד.

¹⁶ לא חייבים לסבור שחז"ל הם אלו שתיקנו את יום הנישואים. אפשר לומר שהם רק נותנים תוקף וטעם למנהג שכבר היה רווח. כך או כך המגמות של חז"ל בתקנה אינן משתנות, ולכן לא נבחן במאמר את ההתפתחות ההיסטורית של התקנות.

¹⁷ מה עם כל החבר'ה בצבא שיוצאים לסוף השבוע ויכולים רק בחמישי?

¹⁸ בתקופת כתיבת המשנה בתי הדין היו מתכנסים בימי שני וחמישי. כבר בסוגיות שלנו מדובר על מצב שבו בתי הדין היו יושבים בזמנים שונים: "אי איכא בתי דינין דקבועין [יושבים בכל יום] האידנא כקודם תקנת עזרא אשה נשאת בכל יום" (כתובות ג ע"א). בהמשך הגמרא דוחה את הקביעה מסיבות שונות, אך ברמה העקרונית הטעם המופיע במשנה לנישואים ביום מסוים הוא משום זמן מושבם של בתי הדין.

הסעודה

הסיבה השנייה שצריך להתחתן ביום רביעי היא כדי לאפשר לחתן להכין סעודה רצינית ומושקעת. כיוון שהחתן אינו יכול להכין אוכל בשבת, נשארו לנו רק ימי רביעי, חמישי ושישי לקיים חתונות. "שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא [החתן]¹⁹ טורח בסעודה שלשה ימים, אחד בשבת ושני בשבת ושלישי בשבת, וברביעי כונסה." (כתובות ב ע"א).

הברכה

בבריאת העולם נאמרו שתי ברכות של פרייה ורבייה, אחת לדגים ואחת לאדם. לפי טעם זה, הסיבה שחייבים להתחתן ביום מסוים היא משום שבאותו היום בבריאת העולם נאמרה ברכה: "בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי, הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים; אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בששי, הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם" (כתובות ה ע"א).²⁰

שלושת הטעמים לתקנה של חתונה ביום מסוים מספקים תשובות לשאלות למה יש חובה להינשא ביום רביעי, ולמה אלמנה ובתולה בימים שונים. כעת נבחן כל אחד מהם ונתייחס לכל טעם כתקנה בפני עצמה. נשאל מה חז"ל רוצים לחולל בתקנות, מה המשמעות החדשה שחתונה מקבלת לאור התקנות, ואיך התקנות משנות את התפיסה של החתן והכלה על מוסד הנישואים. בחלק מהמקרים נבדוק אם בחתונה המודרנית אנו קשובים לקולם של חז"ל, ולמגמות שהם הנהיגו.

¹⁹ דווקא החתן ומשפחתו. עיין כתובות ג ע"א-ע"ב: "שקדו דטריה ליה... שיהא אדם טורח... וברביעי כונסה".

²⁰ בראשית א, כב: "פרו ורבו ומלאו את המים... שם, כח: "פרו ורבו ומלאו את הארץ...".

טענת הבתולים

הטעם המופיע במשנה לתקנת יום רביעי הוא טענת הבתולים, כלומר אם לא מצא הבעל בתולים אצל כלתו ילך מיד לבית הדין.²¹ טעם זה נדחה ברוב המקורות המאוחרים: כבר בסוגיה שלנו הגמרא מקשה על המשנה, ואף דוחה את הטעם של המשנה.²² נראה שגם התוספתא לא מקבלת את טעם המשנה לחתונה ביום רביעי.²³ בסוגיה הראשונה בירושלמי יש התעלמות מוחלטת מהטעם של המשנה, ובמקומה מובאת הברייתא של בר קפרא על יום הברכה שנדון בה בהמשך. ה"יפה מראה" על הירושלמי אף אומר שבר קפרא לא הכיר את הטעם המופיע במשנה. הראשונים התקשו גם הם בטעמה של המשנה בגלל הסוגיות בהמשך הגמרא,²⁴ וגם במחקר יש טענה שהנימוק במשנה הוא מאוחר. הרב ד"ר

²¹ בתקופת חז"ל היה הפרש של כשנה בין האירוסין לנישואין. נתינת הטבעת שכיום נעשית תחת החופה, היא טקס האירוסין שבתקופת חז"ל נעשה שנה לפני הכניסה לחיים משותפים. באותה שנה הארוסה הייתה אסורה להתייחד עם כל העולם. אם זינתה בין תקופת האירוסין לנישואין היא אסורה עליו.

²² כתובות ב ע"א: "ותינשא באחד בשבת, שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא טורח בסעודה שלשה ימים אחד בשבת, ושני בשבת, ושלישי בשבת. וברביעי כונסה".

²³ תוספתא כתובות א, א: "מפני מה אמרו בתולה נשאת ליום הרביעי? שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לב"ד. א"כ תנשא באחד בשבת אלא מפני [שמתקן] צרכיו [כל ימות השבת], התקינו שיהא נושא אותה ברביעי".

²⁴ כמו שאמרנו בהערה 21 לעיל, אסור לכלה לזנות תחת בעלה בתקופת האירוסים. הראשונים מתקשים בטעם המשנה מכיוון שלאור הסוגיה בדף ט ע"א אפילו כאשר הבעל לא מוצא בתולים לאשתו זה לא מספיק כדי לאסור אותה עליו (משום "ספק ספיקא" ועיינו שם). רש"י אומר שאכן האישה לא נאסרת, אך הבעל הולך לבי"ד כדי שההאשמה תתפרסם ואז אולי יגיעו עדים שיעידו שזינתה: "שאם היה לו טענת בתולים ישכים לב"ד בעוד כעסו עליו [ואם יש שהות בינתיים יש לחוש] שמא יתפייס ותתקשר דעתו ויקיימנה

ברנדס מביא במאמרו "מועד הנישואין" שורה של טעמים וסיבות לכך שנתמעטה משקלה של כל חטיבת "נערה בתולה" במסכת כתובות, ובה גם חשיבותה המעשית של משנתנו.²⁵ אף שסביר לומר שטעם המשנה לנישואים ביום רביעי נדחה, אני מבקש לראות בו רמז לערך חשוב.²⁶ הערך שאני מוצא בטענת הבתולים הוא הערך של הקשר הראשוני שחז"ל והראשונים דנים בו.

ושמא היא זינתה תחתיו ונאסרה עליו... ומתוך שיבא לבית דין יתברר הדבר כשיצא הקול שמא יבואו עדים " (רש"י כתובות ב ע"א ד"ה "בשני ובחמישי").

לעומת זאת ר"ת אומר שהבעל נאמן במקרים מיוחדים שבהם אין ספק ספיקא (אשת כהן ופחותה מג' שאביה אירס אותה ועיינו שם), וגזרו חכמים על כל הבתולות משום שתי נשים אלו: "ואומר ר"ת דלא פלוג רבנן בתקנתא ומשום אשת כהן ופחותה מג' תקנו בכל הנשים שינשאו ביום ד" (תוספות כתובות ב ע"א ד"ה "שאם היה לו"). אך יש גרסאות של ר"ת שהמשנה מדברת רק על שתי נשים אלו, וכל שאר הנשים יכולות להינשא בכל יום. ראו בדברי הריטב"א: "ור"ת ז"ל פירש משנתינו באותם שהם בנות חד ספיקא כגון אשת כהן וקטנה בת ישראל כדי שישכים לב"ד ויאמרו לו שהיא אסורה עליו" (ריטב"א כתובות ב ע"א ד"ה "ור"ת ז"ל").

²⁵ הרב ד"ר יהודה ברנדס, "מועד הנישואין הלכה דחוויה ומשמעויותיה", בתוך: אקדמות י"ג: "הטעם של בית-הדין הוא למעשה טעם משני שמופיע כהשלמה לטעמים אחרים, טעמים כמו קביעת מועד הנישואין לסוף השבוע בשל ההכנות לסעודה, או דווקא ליום חמישי, מפני שיש בו סימן ברכה, טעמים שלא הובאו כלל במשנה. משנתנו באה רק להעיר שאת נישואי הבתולה יש לקבוע ליום רביעי, כדי שיוסמכו למושב בית-הדין". "אם כן, 'בטל הטעם' כאן, אינו מתפרש רק במשמעות הצרה של שינוי מועדי ישיבת בתי-הדין, אלא במשמעות רחבה ועמוקה הרבה יותר: ניטל טעמה של טענת בתולים, והיא הפכה מהמרכיב החשוב והמשמעותי ביותר בנישואי נערה, לנושא משני שאפילו מעורר התנגדות. ומתוך כך, נוצרה נטייה להמעיט בערכה המעשי של משנתנו". למאמר

המלא: <https://bjm.org.il/assets/files/961290128901.pdf>

הגמרא בסנהדרין אומרת שאישה כורתת ברית דווקא עם הבעל הראשון שלה: "אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי" (סנהדרין כב ע"ב). התוספות מצטטים את הגמרא בסנהדרין ומוסיפים עליה שבזכות שהבעל עושה את האישה כלי הוא מידבק בה: "אין אשה כורתת ברית אלא למי שעושה אותה כלי, וע"כ מדבק בה" (כתובות ד ע"א ד"ה "בעילת מצווה"). כך בני הזוג זוכים לחיבור חזק ועוצמתי.

החיבור שזוכים בו הזוג רק בבעילה ראשונה מובא גם באבודרהם. בברכת אירוסין ונישואין הוא מביא מדרש על אותה גמרא, ואומר למעשה שקשר של "בשר אחד" המוזכר בבריאת העולם, אפשרי רק בזיווג ראשון: "ואיתא במדרש 'והיו לבשר אחד' לבשר' בגימטריה 'דם בתולים'. מלמד שלעולם לא יהיו לבשר אחד אלא בחור ובתולה."

אפשר לומר שערך הראשוניות שבקשר הגופני האינטימי הוא חוויה חד-פעמית שאין עליה חזרה. על כן לכתחילה טעם תקנת בתולים מכוון אותנו לשמור על ראשוניות זו לקשר הזוגי המתקדש בחופה וקידושין. חשוב להדגיש שאין בכך פסילה של האפשרות לבנות קשר עמוק, חיובי וארוך שנים אם אחד מבני הזוג מגיע עם התנסות אינטימית. אך בקשר ראשוני יש צד לומר שיש לזוג נקודות פתיחה טובות יותר בשביל ליצור קשר חזק.²⁷ וכמובן ביהדות אין חטא שאין עליו תשובה, תיקון והתעלות למקום גבוה יותר.

אמנם נראה שטעם טענת בתולים נדחה בתלמוד הבבלי והירושלמי, אך אנו יכולים לקחת ממנו את הרעיון שאת עוצמת החוויה הראשונית של קשר גופני אינטימי ראוי לשמר לטובת הקשר הזוגי של חופה וקידושין.

²⁶ יש גם קריאות אחרות לסוגיה האומרות שהטעם במשנה אינו נדחה כלל, אלא הטעמים האחרים מוסיפים עליו ומשלימים אותו משום הקושיות שהוא מעלה. כך או כך, הרמז והמשמעות שאני מבקש למצוא בטעם אינו משתנה אלא בתוקף של הדברים.

²⁷ גם לקשר שני יש יתרונות על קשר ראשון, ואין כאן מקום להרחיב.

הסעודה

בשנים האחרונות יש דיון סוער סביב הוצאות החתונה המודרנית. הורי הזוג קורסים מנטל הוצאות החתונה המקובלות כיום, וגם האורחים מתקשים לשלם את עלות המנה שהם מקבלים. האם יש טעם לערב עם הוצאות גדולות כל כך? למה לא להתחתן באירוע מצומצם של מעט חברים ומשפחה עם אוכל ביתי ומוזיקה מהמערכת שבסלון? אחת ההשלכות של הדיון היא מה שמכונה בפי הציבור "חתונה חברתית".²⁸ אנסה לבחון את עמדת חז"ל בנושא ההשקעה בחתונה לנוכח הדיון של ימינו, כמובן בלי לנסות לפסוק מהו סכום ההוצאות הנדרש.

כאמור, הטעם השני לחתונה ביום מסוים הוא משום סעודה. הגמרא מביאה ברייתא המסבירה שמתחתנים ביום רביעי כי: "שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא [החתן] טורח בסעודה שלשה ימים, אחד בשבת ושני בשבת ושלישי בשבת, וברביעי כונסה" (כתובות ב ע"א). החתן צריך לטרוח בהכנת סעודה גדולה ורצינית:²⁹ הוא צריך להשקיע בה שלושה ימים, ומן הסתם גם סכומים גדולים.³⁰

²⁸ מכיוון שמדובר בתופעה תרבותית מתפתחת, אין הגדרה מדויקת ל"חתונה חברתית". ככלל מדובר בחתונה שבה העלויות נמוכות בהרבה, והמוזמנים לוקחים חלק פעיל בהכנות. יכול להיות שהאורחים מכינים את האוכל, או שהם עוזרים בהפקה ועוד. לעתים בחתונות כאלו הצ'ק לזוג הטרי הוא בגדר המלצה.

²⁹ כמו שנבאר בהמשך, יש ראשונים האומרים שהחתן צריך להכין בימים אלו את כל הסעודות של שבעת ימי המשתה שלאחר החתונה כדי שיהיה פנוי להיות שמח עמה בימי המשתה.

³⁰ "חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה" (ראו הערה 33 להלן). כנראה היה מדובר בכסף רב. נוסף לכך הגמרא בדפים ג ע"ב וד ע"א דוחה אבלות במקרה שמת אביו של חתן או אמה של כלה. אפשר להניח שמשום שהיה מדובר בסכומים גדולים, גזרו חכמים שדוחים אבלות.

תכלית התקנה היא למען בנות ישראל,³¹ כלומר התקנה היא לטובת הכלה. נחלקו הראשונים באיזה אופן באה טובת הכלה לידי ביטוי בתקנה. יש אומרים כדי שתוכל לשמוח, ויש שאומרים כדי להגן עליה. הדעה הסוברת שתכלית התקנה היא כדי שהכלה תוכל לשמוח מסבירה שהחתן צריך להכין בימים אלו את כל האוכל לשבעת ימי השמחה והמשתה המגיעים מיד לאחר החתונה. אם יכין את האוכל לפני, יהיה פנוי לשמוח עם כלתו בימים שלאחר החתונה.³² הדעה הסוברת שתכלית התקנה היא כדי להגן על הכלה מסבירה שסכומי ההוצאה הגדולים וההשקעה של החתן תורמים להורדת הסיכון שהחתן יטען עליה טענת בתולים לשווא. ראינו שבתקנה של טענת הבתולים חז"ל מדרבנים את החתן להגיע לטעון טענת בתולים, וכעת אנו רואים שכדי להגן על האישה הם תיקנו את הסעודה המפחיתה את הסיכוי שהחתן ישקר.³³ אם החתן נדרש להשקיע כל כך הרבה בחתונה, לא סביר שהוא יתחנן עם מישהי שהוא לא

³¹ זו לשון הברייתא: "שקדו... על תקנת בנות ישראל". האמירה שתכלית התקנה היא למען בנות ישראל נראית פשוטה גם בראשונים. ראו ריטב"א כתובות ב ע"א ד"ה "ועכשיו ששנינו שקדו": "י"ל דכיון דמתניתין בתקנת בנות ישראל איירי, מסתמא כולי טעמא מיירי בתקנתם".

³² רמב"ן כתובות ב ע"א ד"ה "הא דאמרינן": "ומיהו תמיה לי מילתא אמאי קתני בברייתא על תקנת בנות ישראל, [הרי] תקנת בני ישראל נמי היא ואיכא למימר כדי שלא יטריח בז' ימי המשתה בצרכי המשתה ו[ע"י כך] לא ישמח עמה. לפיכך שקדו על תקנתה שיהא הכל מזומן ויהא שמח עמה ז' הימים".

³³ עיינו כתובות י ע"א: "אמר רבא: חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה". ורש"י שם: "אין לחוש שיטעון אדם כך אלא באמת שאם היה שונא אותה מתחילה לא היה טורח בסעודה וכונסה ומפסיד סעודתו חנם אלא היה מגרשה מתחילה." וכן ראו ריטב"א כתובות ב ע"א ד"ה "ועכשיו ששנינו שקדו": "נ"ל דבמתניתין איכא רמיוזא קצת מדקתני שאם היה לו טענת בתולים דמשמע אם היתה לו טענת בתולים אמיתית דקים ליה ולא לימא בדדמי, והיינו ודאי כשטרח בסעודה ג' ימים".

רוצה לחיות אתה. לפי דעה זו, הסעודה מבטיחה שהחתן לא משחק משחקים וכוונה טהורה בלבד.

בדרך אגב אעיר שאנו יכולים לראות כאן דוגמא לאיזון מופלא בין התקנות השונות של חז"ל ליום הנישואים: מצד אחד חז"ל דואגים שהחתן יטען טענת בתולים ויפסול נישואים לא כשרים, ומצד שני הם מפעילים עליו מנגנונים פסיכולוגיים שימנעו ממנו להינשא למישהי שאינו חפץ בה, ומונעים טענות שווא.

תקנות הסעודה לעומת החתונה המודרנית

כאמור, ההסבר הראשון לתקנת הסעודה נקבע בעיקרו למען הכלה, אך מסתמא הוא משפיע גם על שמחתן החתן. נראה שחז"ל מכוונים כאן להכניס את שניהם באווירה טובה וחיובית לחיי הברית המשותפים.³⁴ ההסבר הראשון למעשה מקשר בין תקנת הסעודה לימי השמחה שנדון בהם בהמשך המאמר. אני רוצה להציע כאן פרשנות נוספת שתקנת הסעודה גורמת לחתן להעריך יותר את אשתו. בזמן שהחתן משקיע שלושה ימים בהכנות לסעודות, הוא יודע שהוא עושה זאת כדי שיוכל להיות פנוי לשמוח עם אשתו לאחר החתונה. גם אם הוא לא רוצה להשקיע כל כך, הוא חייב. בגלל החובה החתן מפנים שאשתו אינה רכוש חדש שקנה או איזו עסקה מוצלחת. היא אדם שרוצה, מרגיש, חושב ואוהב, ויש להעריך אותה. חז"ל כמו אומרים לחתן: 'אתה צריך לקחת עליה אחריות בתור בעל הבית, המפרנס ומתווה הדרך. אתה צריך לדאוג שיהיה לך זמן להיות אתה להתייחס אליה ולשמח אותה'.

אני אומר את הדברים הן לאור תפיסת האישה בתקופת חז"ל, והן לאור התפיסה שהיחס של הגבר לתהליך החתונה שונה משל האישה. בתקופת חז"ל, האישה נחשבה לרכוש הבעל, והייתה סכנה ממשית שהבעל יתייחס אליה כאל רכוש ולא כאל אדם ובת זוג. נוסף לכך אפשר להציע באופן רחב

³⁴ ניתן לראות זאת גם בתקנת חז"ל לאלמנות בדרך ה' ע"א: "שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל, שיהא שמח עמה שלשה ימים: חמישי בשבת, וערב שבת ושבת".

יותר שהשינוי בנישואין אצל האישה הוא חריף יותר מאשר אצל הבעל. אם אכן זה כך, צריך להטיל על הבעל פעולות חיצוניות שיפעלו עליו כדי לאזן בין מה שהוא מרגיש לבין מה שהיא מרגישה ולגשר במקצת על הפער ביניהם.³⁵ אני חושב שחז"ל היו ערים לסכנה הזאת ולכן הם תיקנו את תקנת הסעודה ותקנות נוספות. אם לא היו מכריחים את החתן להיות עם אשתו בימים הראשונים, יש סיכוי רב יותר שהיה מתייחס אליה, חס וחלילה, כרכוש המספק את תאוותו וממלא את עבודות משק הבית.

בהשוואה לימינו, נראה שמקובל יחסית לתת לחתן והכלה הטריים מספר ימים לאחר החתונה לשמוח ולהיות עם עצמם.³⁶ לפי מה שראינו מההסבר הראשון, נראה שיש להמשיך ולהקפיד על כך אפילו אם העבודה לוחצת.

כמו כן, אני חושב שברוב החברות אנו נמצאים במקום טוב בנושא היחס לאישה. היחס היום הוא לא רק יחס מכבד, אלא יחס שווה ומעריך. בחורי ישראל המתחתנים בימינו יודעים שהם מתחתנים עם אדם ולא עם אובייקט או רכוש כלשהו.³⁷ עם זאת יש מקום לשיפור בנושא החיים המשותפים. לצערנו אנו שומעים על זוגות חיים ביחד אך למעשה חיים במקביל. הם אינם

³⁵ גם היום הכלות בדרך כלל הן אלו הרוצות להקפיד על ענייני האולם, המפיות המנות וכדומה. אפשר לומר שהסיבה לכך היא הרצון להחזין את השינוי הגדול שהאישה מרגישה בפנים. אצל הבעל חז"ל תיקנו תהליך הפוך: הוא יעשה עבודה גדולה מבחוץ כדי שירגיש את השינוי מבפנים.

³⁶ עולה השאלה בנוגע למנהג שבע הברכות של האשכנזים שבו הזוג נוסע ברחבי הארץ לסעודות, והן לא מאפשרות לו זמן לעצמו. יש במנהג זה התנגשות בין החיוב של שבע הברכות לבין הפרטיות של הזוג העולה מתקנת הסעודה. להתנגשות ולאיזון בין העקרונות שמאחורי התקנות נתייחס בסוף המאמר.

³⁷ אולי ביטויה הטוב ביותר של המגמה של מפגש משמעותי בין בני הזוג היא במה שמכונה "ירח הדבש". כמובן יש לברר את הטעמים של חז"ל לשבעת ימי השמחה והמשתה, אך מבחינת תקנת הסעודה כדי שיהיה פנוי להיות אתה בהחלט סביר לומר שירח הדבש ממשיך עיקרון זה.

נפגשים באמת, ואינם מייצרים מפגש נקי בלא הסחות. נראה שגם עם הבעיה הזאת חז"ל ניסו להתמודד. הם ניסו ליצור זוגיות פורייה ואוהבת יותר. על פי הטעם השני לתקנת הסעודה, החתן יישא רק אישה שהוא באמת חפץ בה. לדעתי ההשפעה על דרך החשיבה של החתן היא ברורה יחסית, וזה מביא אותו לקחת את החתונה יותר ברצינות. העניין כאן אינו הגשמת חתונת החלומות של בנות ישראל, או הפקה של חתונה רומנטית יותר. ננסה רגע להיכנס לנעליו של החתן המודרני. נניח שאירוע החתונה היה מסתכם בהליכה לרבנות וחתימה על כמה מסמכים. מעשה הנישואין היה נראה פשוט וחסר חשיבות כמעט בעיני החתן. אפשר לעשות זאת באחר הצהריים אחד. הסטנדרט הגבוה של ההפקה הנדרשת כיום לאירוע החתונה: אולם, להקה, צלם, רשימות אורחים, כסף רב, בגדים, קייטרינג, מפיות, פרחים ועוד, מכניס תודעה של רצינות למהלך. החתן נכנס לתודעה שחתונה היא מהלך ארוך שלא נעשה בחצי יום. חתונה היא עניין רציני.

הכניסה של החתן לחיי הנישואים יום אחרי אירוע בסדר גודל כזה היא ממקום שונה לגמרי. הוא מודע לכך שקרה משהו רציני מאוד. אולי אפילו אפשר להפריז ולומר שההשקעה באירוע הגדול למען הכלה, תורמת לאהבת החתן את כלתו. אולי חז"ל גם התכוונו ללמד את החתן להשקיע בכלתו בשביל חיי זוגיות מאושרים יותר.³⁸

³⁸ את הרעיון שנתניה מביאה לאהבה אפשר לראות אצל הרב אליהו דסלר ב"מכתב מאליהו", כרך א', קונטרס החסד, פרקים ד'-ו': "הורגלנו לחשוב את הנתינה לתולדת האהבה, כי לאשר יאהב האדם, ייטיב לו. אבל הסברה השנייה היא, כי יאהב האדם את פרי מעשיו, בהרגישו אשר חלק מן עצמיותו בהם הוא...". וכן "אבל הקשר הטוב בין איש ואשתו, יהיה כאשר שניהם יגיעו למעלת הנתינה; אז אהבתם לא תפסק, וחיייהם ימלאו אושר ונחת, כל ימיהם אשר יחיו עלי אדמות."

נוסף לכך הנחה זו מחזקת פסיכולוגית בעקבות מחקריו של דן אריאלי, פרופסור לפסיכולוגיה וכלכלה התנהגותית. בספרו "לא רצינולי אבל לא נורא" (תרגום: לי מיכאל ברגר), פרופ' אריאלי מציג מחקרים המראים שכאשר אדם משקיע ביצירה מסוימת

לדעתי עניין הסעודה לפי הטעם השני הוא שחז"ל רוצים שיהיה אירוע שצריך להשקיע כדי להכין אותו. חשוב להדגיש שאינני אומר דבר בגנותן של החתונות החברתיות, או שחז"ל התכוונו שהחתונה תהפוך להוצאה כלכלית שקשה מאוד לעמוד בה. אך למרות כל השינויים שעורכים בסגנון החתונה, צריך לשמור על חשיבות האירוע. אני רוצה להציע שזה צריך להיות אירוע שקשה להכין אותו והוא דורש השקעה, זמן ורצינות. לא אירוע שעושים אותו בלא חשיבה ובלא מאמץ. בכל אופן נראה שבטווח הקרוב לא צפוי חשש אמתי שהחתונות יהפכו לאירוע חסר חשיבות.

ומצליח לגמור אותה, הוא אוהב אותה יותר מכל אדם אחר. אהבה זו אינה רציונלית ביחס למה שהיא שווה בעיני אחרים. נכון שפרופ' אריאלי מדבר על אהבה ליצירה עצמה (במקרה שלנו, אהבה לאירוע החתונה עצמו ולא לכלה), אך אולי אפשר להסיק שכאשר אדם משקיע למען אדם אחר, הוא גם מפתח אהבה והערכה לא רציונלית לאדם שלמענו הוא עושה זאת. ברור שהנחה כזאת דורשת מחקר נפרד, אך לעניות דעתי זו השערה סבירה. לקריאה נוספת ראו עמ' 93–115.

ניסוח יפה נוסף לטענה שהשקעה מביאה לקשר מיוחד יש בספר "הנסיך הקטן" (אנטואן דה סנט-אכזופרי, תרגום: אריה לרנר, עמ' 62, 66). לנסיך הקטן יש שושנה (פרח) שהוא השקיע בה הרבה. הנסיך הקטן פוגש שועל הרוצה שהנסיך יאלף אותו. השועל מסביר לו שכאשר משקיעים במישהו, אוהבים אותו יותר: "בעיני הנך עדיין נער קטן, שאינו שונה ממאה אלף נערים קטנים אחרים. אין לי צורך בך. אף אתה אינך זקוק לי. בעיניך אתה אינני אלא שועל הדומה למאה אלף שועלים אחרים. אך אם תאלפני נהיה זקוקים איש לרעהו: אתה תהיה בשבילי אחד ויחיד בעולם, ואף אני אהיה בעיניך אחד ויחיד בעולם כולו...". בעקבות המפגש עם השועל הנסיך הקטן פוגש שושנים רבות ואומר להן: "אינכן דומות לשושנה שלי כל עיקר... וכלום כדאי להקריב את החיים למענכן? בעיני הזר העובר לתומו אין השושנה שלי שונה ונבדלת מכן. אולם בעיני אני הריהי חשובה מכולכן, כי רק אותה השקיתי יום יום; רק אותה שמתתי תחת פעמון זכוכית, אף שכתי עליה בפרגוד מפני הרוחות העזות. רק למענה הרגתי את הזחלים (חוץ משנים-שלושה, שהשארתיים בחיים למען יהיו לפרפרים); רק לקולה האזנתי בשעה שקבלה או התפארה, ולעיתים אף בשעה שהחרישה, שהרי זו השושנה שלי".

יש להעיר עוד שבתקופת חז"ל, לאישה היה יותר מה להפסיד מלגבר. הבעל יכול לגרש את אשתו אם חפץ בכך, או לשאת אישה נוספת. ערכו של גרוש לא יורד, אך של גרושה בהחלט כן. לכן חז"ל באים להגן על האישה, ודואגים שרק חתן עם כוונות רציניות יישא אותה לאישה. לעומת זאת, בימינו ההשלכות של נישואים לא מוצלחים דומות יותר בין גברים לנשים. אם כך, יכול להיות שבשביל חיזוק הנישואים התקנה של חז"ל צריכה לחול על שניהם, בבחינת "שקדו חכמים על תקנת נישואי ישראל שיטרחו [הזוג] בסעודה שלשת ימים, צלמים, קייטרינג ואורחים".

ילדים זה ברכה

כעת נבחן את הטעם השלישי שהגמרא מביאה לתקנת הנישואים ביום הרביעי. לפי טעם הברכה, החתונה צריכה להיות ביום שבו נאמרה הברכה בבריאת העולם:

"דתני בר קפרא: בתולה נשאת ברביעי ונבעלת ב[אור ל]חמישי, הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים; אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת ב[אור ל]ששי, הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם."

(כתובת ה'ע"א)

הגמרא שואלת: אם הטעם לנישואים ברביעי הוא ברכה, למה אלמנה לא נישאת גם ברביעי כדי לקבל את ברכת הדגים?

היא נותנת שתי תשובות: הראשונה "ברכה דאדם עדיפא ליה" (שם). בעיקרון עדיף להיבעל בזמן ברכת האדם שהיא ברכה עדיפה, ולכן כל מי שאינה בתולה תינשא ביום חמישי. הסיבה שבתולה לא נישאת בחמישי היא שחוששים לקירור דעתו של הבעל עד שיתכנס בית הדין ביום שני.³⁹

³⁹ אפשר להבין את העדיפות שהאלמנה תיבעל ביום שישי בשני מובנים שונים: 1. הברכה של האדם עדיפה לאלמנה על פני הברכה של הדגים. רש"י ד"ה "ברכה דאדם עדיפא ליה": "ומיהו בששי לא תנשא בתולה דבזמן ארוך עד שני בשבת דאתו דייני חיישינן לאיקרוי אבל מרביעי עד חמישי לא חיישינן".

השנייה היא ימי השמחה. לפי תשובה זו, אלמנה מתחנת בחמישי ולא ברביעי כמו בתולה, משום שמבחינת ימי העבודה בשבוע, עדיף לאלמנה שיישא אותה בעלה ביום חמישי. רק כך מובטח לה שהחתן ישמח אתה שלושה ימים לאחר החתונה. בתשובה הזאת נתמקד בהמשך המאמר כשנעסוק בימי השמחה.

כעת נתמקד בעניינין של הברכות: עד כה עסקנו בטעמים שונים לתקנות יום הנישואין, ועיקר עיסוקנו היה בעניינים של זוגיות, מחויבות ואהבה. כעת בר קפרא בא וצועק לנו: 'רגע, שכחתם משהו'.⁴⁰ לפי בר קפרא, מתחננים ביום מסוים כדי לזכות בברכת הפריין.⁴¹ זוגיות בריאה ומחויבת, טהורה ואוהבת היא דבר חשוב, אבל עניין הנישואים לדעתו

2. **היום השישי עדיף לאלמנה** כדי שהבעל יהיה עמה שלושה ימים. לפי הסבר זה, דווקא ברכת הדגים עדיפה, אבל משום שגם ביום שישי יש ברכה בתוספת הזמן שיהיה החתן שמח עמה היא גוברת על ברכת הדגים. ריטב"א ד"ה "ופרקינן": "ופרקינן ברכה דאדם עדיפא אי נמי משום שקדו. פי' דאפילו תימא ברכה דדגים עדיפא משום שאין העין שולטת בהם וכדכתיב וידגו לרוב בקרב הארץ, מ"מ כיון דאיכא נמי בששי משום שקדו הא ודאי ברכה דאדם וטעמא דשקדו עדיפי תרוייהו מברכה דדגים, ותנא נקט טעמא דברכה אבל משום שקדו נמי הוא".

אנו נלך עם הפירוש הראשון של רש"י על הסוגיה כי הוא נראה הפשוט יותר בגמרא. גם הריטב"א בעצמו משתמש בנוסח "דאפילו תימא", כלומר לא הכרח הוא לטעון שברכת הדגים עדיפה.

⁴⁰ בסוגיה בבבלי בר קפרא מביא רק טעם משלים שהוא לכאורה צדדי לטעמים האחרים לנישואים ביום רביעי וחמישי. לעומת זאת בירושלמי בר קפרא הוא הטיעון הפותח את המסכת, כלומר העיקרי. בכל אופן אנו באים לבחון מה בר קפרא אומר, וברור שאמירתו משמעותית גם אם בבבלי טעמו לא מובא כטעם מרכזי.

⁴¹ בפשטות נראה שעניין הברכה לפי בר קפרא הוא הפריין, והסיבה שיש חילוק בין בתולה לאלמנה הוא משום טעמים אחרים. חלוקים הראשונים בהבנת הטעמים לעדיפות האלמנה להינשא בחמישי, ומה היא הברכה החשובה (ראו הערה 28 לעיל). אך גם לדעת מאן דאמר "בר' דגים עדיפא", וגם למאן דאמר "בר' אדם עדיפא" עניין הפריין

הוא הקמת המשפחה, קיום מצוות פרו ורבו והמשכיות. זוגיות לא אמורה להיות מרוכזת רק בעצמה. הזוג צריך לחשוב גם על המחויבויות שלו לדור העתיד. כאשר יש אמירה שהזוג חייב להוליד ילדים לאו דווקא בגלל שיקולי נוחות אישיים, אלא בגלל שהוא מחויב להקים את דור העתיד, אולי אפשר אפילו לומר שיש לזוג אחריות כלפי הציבור. הזוג לא פועל רק לפי רצונו האישי, אלא מתייחס ברמה כזו או אחרת גם לצרכים הסמויים או הגלויים של הקהילה.

בימינו אחד הקולות החזקים בתרבות המערב הוא הקול השואל: למה להוליד ילדים?⁴² הקול הזה מסכים לחיות בזוגיות, אולי עם כלב, ואפילו ילד או שניים, אבל מה העניין בילדים רבים ומשפחה גדולה? קשה לגדל כל כך הרבה ילדים.

בא בר קפרא ומזכיר להם: 'חתן וכלה יקרים, יש לכם מצווה להוליד ילדים. אתם, זוג צעיר, חלק מהשרשרת האנושית ואתם לא יכולים להסיר מעצמכם אחריות. אחריותכם היא להוליד, לגדל ולחנך את דור ההמשך. מהות החתונה שלכם היא לא רק בשביל עצמכם'.

הוא הדגש בברכה גם לבתולה וגם לאלמנה. פירוש יפה ומהותי לחילוק בין בתולה ואלמנה בברכות מביא הרב דוב ברקוביץ' בספרו "הדף הקיומי: תובנות לחיים בסוגיות התלמוד, נשים", עמ' 112–115. הוא מראה שאצל הבתולה העיקר הוא הפיריון והקמת המשפחה, אך אצל האלמנה העיקר הוא החיבור האנושי בין הזוג המתבטא בברכת האדם. למעשה הרב ברקוביץ' מדגיש גם כאן את עניין הזוגיות האינטימית. אכן אפשר לומר שכנראה אלמנה כבר מגיעה עם ילדים ואחרי קשר קודם שנגדע, ולכן מה שחסר הוא חום, זוגיות ואהבה ולא להביא עוד ילדים לעולם. בכל זאת אנו נלך עם הקריאה הפשוטה של הראשונים בסוגיה שגם לאלמנה וגם לבתולה עיקר הברכה הוא הפיריון.⁴² מובן שיש כאן הכללה ובמציאות הדברים הרבה יותר מורכבים. בכל זאת לפי הנתונים בשטח הילודה בתרבות המערבית נמוכה מאוד היום. אמנם יש לכך סיבות רבות, אך אני טוען שהקול האומר שאין צורך גדול להוליד ילדים, שלא נדבר על מחויבות, הוא אחת הסיבות המרכזיות.

מאמרים במסכת כתובות

כיוון ששיעור הילודה היום בחברה המערבית הוא נמוך מאוד בהשוואה לעבר, קשה שלא להפריז בחשיבות קולו של בר קפרא.⁴³ בחתונה המודרנית הדגש הוא הזוגיות והאהבה, וקולם של החובות כלפי הציבור הולך ופוחת. עד כאן חקרנו את הטעמים לנישואים ביום קבוע. כעת נבחן את הימים הצמודים ליום הנישואים עצמו: ימי השמחה והמשתה וימי הברכה.

“וְעָשָׂה אִתּוֹ יוֹם מְשֻׁתָּה וְשִׂמְחָה”⁴⁴

חתונה היא דבר משמח. זוג אוהבים מתאחדים וכורתים ברית משותפת. הם מתחילים את חייהם המשותפים ומקימים בית חדש בישראל. נראה שבאופן

⁴³ נכון ל-2011 שיעור הפרייון הממוצע במדינות ה-OECD עומד על כ-1.7 ילדים לאישה. אפשר לראות ירידה דרמטית בפרייון במדינות המפותחות במהלך חמישים השנים אחרונות, למרות התאוששות מתונה בין השנים 2000–2008. בישראל שיעור הפרייון הוא הגבוה ביותר בכל מדינות ה-OECD: שלושה ילדים לאישה נכון ל-2011 (כולל גם נשים לא יהודיות).

לשם השוואה, נכון לשנת 2014 שיעור הפרייון לנשים יהודיות בישראל עומד על כ-3.11 ילדים לאישה. לפי הנתונים שבדו"ח, ככל שרמת הדתיות של האישה עולה, שיעור הפרייון עולה. כאן לדעתי אפשר לראות את ההשפעות התרבותיות על שיעור הילודה. נכון הדבר שבישראל המצב שונה מהעולם המפותח, אך הנתונים צועקים את המציאות: "משפחה רחבה" בעולם המודרני היא כבר לא הסיפור. הנתונים הם מדו"ח הלמ"ס: "שיעורי הפרייון הכולל בישראל לפי דת ולפי רמת דתיות והשפעתם על ההוצאה הציבורית", ענת לוי, 2016.

הדו"ח המלא: <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03735.pdf>
וכן מהדו"ח של ה-OECD שהתפרסם ב-2014 (ראו עמ' 91):
http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance-2014_soc_glance-2014-en

⁴⁴ אסתר ט, יז. לציטוט אין קשר מהותי למאמר.

טבעי החתן והכלה שמחים. למה צריך אפוא לקבוע תקנות של "ימי שמחה"? תנו לחתן ולכלה לשמוח כרצונם.

התקנה של ימי השמחה מובאת פעמיים בדפים שלנו:

בראשונה (ה ע"א) הגמרא שואלת למה שאלמנה לא תתחתן כמו בתולה ביום רביעי? כמו שראינו לעיל, בתולה מתחתנת ביום רביעי בשביל ברכת הפיריון. אחת התשובות שהגמרא נותנת היא שרוצים לשמור על זכויות האלמנה, רוצים שבעלה יישאר לשמוח אתה. בנישואי אלמן ואלמנה יש יום ברכה אחד,⁴⁵ ולכן אם אלמנה תתחתן ביום רביעי ותיבעל באור לחמישי הבעל ילך כבר ביום שישי לעבודה.⁴⁶

מפני מה אמרו אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בששי? שאם אתה אומר תיבעל בחמישי, למחר משכים לאומנתו והולך לו. [לכן] שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמח עמה שלשה ימים, חמישי בשבת וערב שבת ושבת.

(כתובות ה ע"א)

ההקשר השני (ז ע"א) מובא בדיון על ימי הברכה שבהם נדון בהמשך המאמר. התקנה מובאת כדי לבאר שימי השמחה לאלמנה אינם קשורים בהכרח לימי הברכה, ולא אלמנה תמיד יהיו שלושה ימי שמחה ולא פחות מכך. כך או כך, חז"ל מקפידים על שלושה ימי שמחה לאלמנה. כמוכך זה פחות מבתולה שלה יש שבעה ימים.⁴⁷ לפיכך חז"ל רוצים להגן על ימי השמחה של האלמנה שלא מעוגנים בימי ברכה כמו אצל בתולה. בנישואי בתולה הבעל חייב בלאו הכי בשבעה ימים של ברכה ולכן הוא יהיה עמה, אבל אצל אלמנה

⁴⁵ לקמן דף ז ע"א. ניגע בימי הברכה בהמשך המאמר.

⁴⁶ הבעל נשאר בבית ביום החופה וכן ביום שלמחרת משום חיבת הביאה שהייתה בלילה. רש"י שם: "חמישי בשבת יום חופה. וששי בשבת חיבת ביאה".

⁴⁷ לדעת חלק מהראשונים אף לאלמנה שהתחתנה עם בחור יש שבעה ימים. ראו ריטב"א כתובות ז ע"א ד"ה "ויש מי שפירש": "אבל בחור שנשא אלמנה ז' לשמחה דימי שמחה לא בצירי מימי ברכה".

לא. אנו רואים שלחז"ל חשוב לשמור על ימים מיוחדים של שמחה בשלב הכניסה לברית הנישואים.

ימי השמחה והמשתה הם ימים שבהם הזוג נמצא יחד ושמח. בלשונו של הרמב"ם:⁴⁸ "...יהיה שמח עמה שבעת ימים, אינו עוסק במלאכתו ולא נושא נותן בשוק אלא אוכל ושותה ושמח..." (אישות י, יב).⁴⁹

כמו שהזכרנו קודם, יש סכנה שהבעל לא ייתן יחס ראוי לאשתו. בגבריות יש נטייה לפרקטיקה, לעשייה, ולכן הגבר בקלות עלול לתפוס את אשתו כחפץ דומם, ואפילו כעול. הסכנה קיימת בכל שנות הזוגיות. לפי זה, הפתיחה של הזוגיות בשמחה זוגית היא הכרחית. הבעל מוכרח להישאר עם אשתו ולשמח עמה שלושה ימים לכל הפחות. הוא חווה את השמחה עם אשתו ומרגיש איך זה להיות אתה באווירה של שמחה, אהבה, והקשבה. כך הוא לומד להתייחס לאשתו יותר באנושיות.

לעומת זאת הכלה מקבלת מזה ביטחון, קרבה, יחס, שמחה וחום. בזוגיות האישה היא האחראית על יחסי האינטימיות והקרבה.⁵⁰ אלו דברים שהאישה

⁴⁸ הציטוט עוסק בימי המשתה של בתולה, ולכן מדובר בשבעה ימים. בהמשך הוא מתייחס גם לבעולה שלה יש שלושה ימים.

⁴⁹ יש מקום לסבור שהבסיס של תקנת חכמים בימי השמחה הוא דאורייתא: "פי יקח איש אשה חתונה לא יצא בציבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח" (דברים כד, ה). הרמב"ם מונה זאת כמצוות עשה ריד: "שציוונו להתייחד החתן עם אשתו שנה תמימה, שלא יסע חוץ לעיר... אבל ישמח עמה עד מלא שנה מיום בואו אליה".

נוסף לכך הריטב"א (כתובות ח ע"א ד"ה "עד תריסר") מביא את טעמו של רבא בגמרא (ח ע"א) שמכרכים "השמחה במעונו" בכל השנה הראשונה של הנישואים, על בסיס הפסוק "ושמח את אשתו". אכן המגמה של תקנת ימי השמחה דומה למגמת האיסור לצאת למלחמה.

⁵⁰ חשוב להדגיש שאני מתייחס לתנועות גבריות ותנועות נשיות, ולא לגברים או נשים במציאות. ברור שבפועל גבר יכול להיות אחראי על החום והאינטימיות והאישה על

צריכה אותם, ובדרך כלל היא זאת שתדרוש אותם ותלמד אותם בזוגיות. האישה מקבלת מקום בתחילת נישואיה לבטא את החום והאינטימיות היותר טבעיים לה, וזו קריאת כיוון בשבילה לדרוש זאת מהבעל גם בהמשך הקשר. אם חס וחלילה האישה הייתה נדחקת הצידה מההתחלה, אולי היא מעולם לא הייתה מקווה לחום ואהבה מבעלה.

נוסף לכך ההתחלה חשובה מאוד כי היא מעצבת ונותנת קריאת כיוון להמשך. היא מאפשר לראות ולחוש מה יכול להיות. במהלך שנים על גבי שנים של זוגיות אפשר להגיע ליחסים קרובים מאוד. התחלה אינטימית לא מבטיחה שזה יהיה גם המשך הקשר, אך היא יכולה לתת לזוג הצעיר חוויה הדומה לזו שהם יכולים להגיע אליה אחרי הרבה שנים של זוגיות טובה. במקומות רבים דווקא ההתחלה והסוף שנראים הכי רחוקים, הם הכי דומים וקרובים, כמו שתי נקודות סמוכות במעגל.⁵¹

אפשר גם לטעון שלתחילת הזוגיות יש השפעה, אולי אפילו חזקה, על עיצוב היחסים הנבנים בקשר. התחלות יכולות לעצב דפוסים קבועים ועמוקים שעשויים להישאר גם שנים לאחר מכן. שינוי של דפוסים אלו מגיע פעמים

הפרקטיקה והיעילות, ואין בכך שום פסול. אך כאשר באים לדון על תנועות בזוגיות, נוח לחלק לתנועות גבריות ותנועות נשיות. חלוקה כזו יכולה פעמים רבות להביא להבנה מעמיקה יותר של הטענות. נוסף לכך אנו עוסקים כאן בחתן וכלה, ולכן הגיוני שנבצע את החלוקה של גבר ואישה, אפילו שאין זה מחויב במציאות.

⁵¹ רעיון זה נמצא גם בדברי הרב קוק על אמונה. ראו "עקבי הצאן", מאמר דעת אלוקים, מחשבה ילדותית ורוממה: "אמנם המרחק רב בין שתי הנקודות, מכל מקום הם דומים לפגישות של הנקודות הקיצוניות שבקו ההיקף, שבמהלך היותר גדול הוא דווקא המביא את הנקודות במעמד של סמיכות".

טענתי היא שהימים הראשונים יכולים לתת "קריאת כיוון", תחושה, לאן ניתן להגיע לאחר שנים של נישואים. משום שלאחר ההתחלה צצים הקשיים וכבר לא כל כך קל ליצר זוגיות של חום וקרבה, ה"טעימה" של הזוגיות "המושלמת" בהתחלה יכולה להוביל אותו לפעול כדי להגיע למקום הזה במהלך חיי הנישואים שלו.

רבות בעבודה קשה. לכן כדאי ליצור בתחילת הקשר דפוסים חיוביים ככל האפשר.⁵²

אני חושב שבחתונה המודרנית הנקודה של ימי השמחה הושגה בהצלחה. יש מודעות גדולה מאוד לחשיבות האינטימיות של הזוג, וזוגות רבים יוצאים ל"ירח דבש" או לדבר דומה. גם נהוג לקחת כמה ימי חופש מהעבודה לאחר החתונה כדי להיות ביחד. ככלל כיום הזוג נמצא יחסית הרבה ביחד בתחילת נישואיו, ויש מודעות לחשיבות השמחה של הזוג הצעיר בימים שלאחר החתונה.

שבע ברכות

כעת ננסה לבחון את ימי הברכה שלאחר הנישואים. בשבוע שלאחר החתונה מברכים, בתנאים מסוימים, שבע ברכות בכל סעודות החתן והכלה. ימים אלו נקראים בגמרא "ימי ברכה" או "ברכת חתנים".⁵³ מה עניינם של ימים אלו? למה יש צורך בעשרה אנשים בשביל הברכות האלה? למה חייבים "פנים חדשות"? מה למעשה האמירה של חז"ל לזוג הטרי?

ננסה לבחון מהם ימי הברכה ומהם התנאים לקיומם.

ימי הברכה הם ימים שבהם מברכים ברכות מיוחדות בברכת המזון של הסעודה. חוץ מנישואי אלמן ואלמנה,⁵⁴ יש שבעה ימים של ברכה. כאשר אין

⁵² דוגמה מתחום אחר שבה ההתחלה מעצבת דפוסים חזקים בנפש האדם, היא מינקותו וילדותו של האדם. השנים הראשונות של הילד, ויש הטוענים שאפילו שלב ההיריון, מעצבים דפוסים לא מודעים חזקים מאוד בנפש עד שלעתים הם יישארו עם האדם כל חייו. כמובן הדפוסים יכולים להיות גם חיוביים. דוגמאות רבות אפשר למצוא בספרו של ד"ר מ. סקוט פק, "דרך חדשה" (תרגום: שלומית קדם), עמ' 11–50.

⁵³ שטמ"ק כתובות ה' ע"א: "וכתבו תלמידי ה"ר יונה ז"ל, וז"ל: 'ברכת חתנים נקרא הששה ברכות שהזכרו למעלה וההמון קוראים אותן שבע ברכות מפני שמונים מכללם ברכת בפ"ה' ע"כ."

קהל של עשרה או שאין פנים חדשות, מברכים רק את הברכה האחרונה ולא את כל השבע.⁵⁵

ברכת חתנים בעשרה

ברכת חתנים נעשית אם יש קהל של עשרה.⁵⁶ הגמרא מביאה מחלוקת בין רב נחמן ורבי אבהו על המקור לחיוב של שבע ברכות בעשרה.⁵⁷ רב נחמן לומד מפסוק במגילת רות המספר שבועז אסף עשרה אנשים מזקני העיר כדי להנישא לרות.⁵⁸ רבי אבהו לומד זאת מהפסוק: "במקהלות [=בקהל] ברכו א-להים, ה', ממקור [=מרחם] ישראל" (תהלים סח, כז). מברכים על הנישואין שתכליתם פרייה ורבייה ("מקור") בקהל,⁵⁹ היינו עשרה.⁶⁰

⁵⁴ שבהם יש יום אחד לברכה. ראו כתובות ז ע"א: "איבעית אימא: באלמון [שנישא עם אלמנה], יום אחד לברכה, ושלושה לשמחה".

⁵⁵ כפי שכתב הרא"ש (כתובות פ"א ס' יג): "ואשר ברא יש שכתבו דבעי י' ויש שכתבו דלא בעי י' דלא הוזכרו עשרה אלא כשמברכין כל ברכת הזיווג דומיא דבועז וממקור ישראל וכן מסתבר." יש שאמרו שבלא עשרה אפילו ברכה אחרונה מדבריהם אין מברכים (הרשב"א שו"ת ח"א ס' תרמו).

⁵⁶ במסכת מגילה הגמרא אומרת שאין אומרים דברים שבקדושה אלא בעשרה ומעלה, ואולי ברכת חתנים נחשבת דבר שבקדושה. מגילה כג ע"ב: "משנה. ... ואין אומרים...ברכת חתנים... [ב]פחות מעשרה... גמרא. מנא הני מילי? אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: דאמר קרא "ונקדשתי בתוך בני ישראל" כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה."

⁵⁷ כתובות ז ע"ב: "תנא: מנין לברכת חתנים בעשרה? שנאמר: ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה. ורבי אבהו אמר: מהכא: במקהלות ברכו א-להים ה' ממקור ישראל."

⁵⁸ השיטה מקובצת מביא בשם הגאונים את ההסבר ללימוד מבוועז ורות. אם אסף אותם לצורך חתונה, שני עדים היו מספיקים. מכאן למדים שאסף אותם לברכה שהיא דבר שבקדושה המצריך עשרה.

⁵⁹ פסקי רי"ד מסכת כתובות, ז ע"ב הערה 114: "פ"י בה"ג בשעה שאתה מברך על המקור משום פו"ר עשה קהילה".

פנים חדשות

התנאי השני לקיום שבע הברכות הוא פנים חדשות. נחלקו הראשונים מי נחשב לפנים חדשות: האם הוא צריך לשמח את החתן והכלה או שמא רק להוסיף קהל חדש? מהרמב"ם נראה שעניין פנים חדשות הוא משום שיש חיוב ברכה רק כשיש קהל חדש.⁶¹ לעומתו התוספות אומרים שעניין פנים חדשות הוא השמחה עד כדי כך ששבת נחשבת לפנים חדשות משום השמחה שבה. לפי התוספות, הפנים החדשות מביאות את הזוג לשמחה, והיא המחייבת אותם בברכה.^{62 63}

⁶⁰ כך הברייתא מפרשת את הפסוק, אפילו שאין זה פשוטו, וראו "מצודת דוד" על הפסוק: "במקהלות - בקהל רב ברכו את ה': ממקור ישראל - המברכים היו אלו הבאים ממקור ישראל רוצה לומר מזרע ישראל כינה הזרע במי המקור ודוגמתו וממי יהודה יצאו (ישעיה מה)".

⁶¹ רמב"ם ברכות י, י: "ברכה זו שמוסיפין בבית חתנים היא ברכה אחרונה משבע ברכות של נישואין, במה דברים אמורים כשהיו האוכלין הם שעמדו בברכת נישואין ושמעו הברכות אבל אם היו האוכלין אחרים שלא שמעו ברכת נישואין בשעת נישואין מברכין בשבילם אחר ברכת מזון שבע ברכות כדרך שמברכין בשעת נישואין, והוא שיהיו עשרה וחתנים מן המנין."

⁶² מהתוספות בכתובות ז ע"ב ד"ה "והוא שבאו" ברור שפנים חדשות צריכות להרבות בשמחת חתן וכלה: "והוא שבאו פנים חדשות - אור"י דפנים חדשות אין קורא אלא בבני אדם שמרבים בשבילם השמחה יותר. ושבת דחשבינן פנים חדשות, דאמרינן באגדה: "מזמור שיר ליום השבת" אמר הקדוש ברוך הוא - פנים חדשות באו לכאן נאמר שירה. התם נמי מרבין לכבוד השבת בשמחה ובסעודה."

הגרי"ז ("חידושי עניינים" סימן יח) מסכם את המחלוקת שהצגנו כאן בצורה ברורה ויפה: "והנה דעת התוס' בכתובות דף ז ע"ב דגם שבת מקרי פנים חדשות, משום שמרבין לכבוד השבת בשמחה ובסעודה. ואמנם מדברי הרמב"ם שכ' שרק מי שלא שמע עדיין הברכות הוא פנים חדשות נראה דסובר דשבת לא הוה פנ"ח, ואולם נראה דלשיטתייהו אזלי דלדעת התוס' דגם הברכות תלוי בדין השמחה, ע"כ גם שבת דאפוישי שמחה הוא דינו כפנ"ח, ואולם לדעת הרמב"ם דל"ש כלל ברכות לשמחה, ולדידיה יסוד הדין

למעשה, בדיון זה הגענו לסוף הסקירה. כעת אני רוצה לטעון שכל התקנות השונות שדנו בהן⁶⁴ מתייחסות למתח בין שני קצוות המשתייכים לציר משותף.

דפנים חדשות הוא דאם יש אנשים שלא שמעו עדיין הברכות כשנמצאים בבית חתנים חייל עלייהו החיוב ברכה, שדין הברכה בבית חתנים הוא על כל אחד ואחד שנמצא שם, וכמבואר בדברי הרמב"ם דעבדים וקטנים אין חייבים בברכה זו, ונראה מזה דהחיוב ברכה הוא על כל אחד ואחד, ומשו"ה הפנ"ח שבא חייל עליו החיוב ברכה ומברכים בשבילם."

ע"ן גם "קהילות יעקב" כתובות ו' "בעניין פנים חדשות" (הוא הסביר כמו הגרי"ז, אך הביא את הרא"ש במקום התוספות).

⁶³ בעקבות לימודים אלו התפתח דיון באחרונים אם נשים נחשבות לפנים חדשות. אם מדובר בקהל של פרסום השמחה, גם אישה משמחת חתן וכלה וראויה להיחשב פנים חדשות עקב דברי התוספות (עיינו בהערה הקודמת).

השטמ"ק (כתובות ז ע"ב) כותב שאישה לא נחשבת לפנים חדשות משום שהיא לא נחשבת במניין הקהל המצריך ברכה: "ועוד כתבו בתוספות שאין קרוי פנים חדשות אלא כשבא אדם חשוב דלא הוה תמן מעיקרא שראוי להרבות שמחה בשבילו ואשה לאו בת הכי כלל אף על פי שהיא חשובה שאין פנים חדשות אלא למי שראוי להמנות בעשרה של ברכת חתנים". אך החתם סופר (שם ד"ה אלא) מביא את הדעה החולקת: "אע"כ דא"א לומר דכ"ל קרא הני תרי מקהלות אהדדי דלגוף ברכת חתני' שהוא דבר שבקדושה בעי' עשרה אנשים גדולים בני חורי' דוקא, משא"כ לפנים חדשות כל שמרבי' הסעודה לכבודו מברכי' עבורו אפי' אשה ועבד וקטן".

הדיונים התפתחו אצל האחרונים גם לשאלה אם נשים יכולות ליצור קהל של עשרה. ראו במאמרה של אילת רגב, "ברכת חתנים – האם מנין גברים הוא הכרחי?" בתוך: גרנות 3, עמ' 153–178.

<https://www.bmj.org.il/assets/files/1111326344174.pdf>

⁶⁴ וגם תקנות נוספות שלא דנו בהן, כגון דחיית אבלות על אבי החתן או אם הכלה ג' ע"ב–ד ע"א).

פרט וכלל

ראינו את המלחמה של חז"ל לחיזוק הקשר הגופני הראשוני בין חתן לכלה בתקנת בית הדין. ראינו את ההקפדה שלהם שיתאמץ החתן בהכנת הסעודה ואת המסר שלהם על המשכיות ואחריות לדור העתיד. כמו כן ראינו את החיוב שלהם בימי שמחה ואת החיוב בשבע ברכות. כעת נשאל אם יש לחז"ל אמירה כוללת או חוט השוור את כל התקנות הללו יחדיו.

ברצוני לטעון שלאור הסוגיות שבחנו, נראה שכל תקנות חז"ל נעות על הציר שבין הציבורי לפרטי: בין הפן האינטימי של הזוג לבין הפן הציבורי-קהילתי שהזוג מחויב לו.

מצד אחד חז"ל מקפידים על העצמת הקשר החזק והאינטימי של הזוג, על השמחה האישית שלו ועל החיים הפרטיים שלו. מצד שני חז"ל גם שומרים על האחריות של הזוג כלפי הציבור, על השמחה הציבורית, ועל האחריות שלהם להמשכיות שרשרת הדורות.

אנו יכולים לראות את הריקוד בין הצדדים השונים בתקנות שבחנו במאמר: בטענת הבתולים ראינו את רצונם של חז"ל לחזק את הקשר בין בני הזוג. ליצור קשר עוצמתי ואינטימי יותר עם פחות הסחות דעת.

בנוגע לתקנת הסעודה, אם נאמר שעניינה הוא שהחתן יהיה פנוי לשמוח עם אשתו, ברור שיש כאן חיזוק של האינטימיות של הזוג. אם נאמר שעניינה הוא כדי להגן על הכלה שרק חתן רציני בכוונותיו יישא אותה, אנחנו נכנסים לאמירה מעט יותר מורכבת. מצד אחד אני חושב שממד הציבוריות נמצא כאן משום שנדרש מהחתן שהאירוע יהיה גדול. מצד שני אירוע גדול עם ציבור גדול משפיע גם על המחויבות של הזוג אחד לשנייה בקשר שהם נכנסים אליו. אני חושב שכאן אפשר לראות שוב שימוש בציבוריות לחיזוק הקשר הזוגי, הפרטי והאינטימי.

כמו שראינו, ימי השמחה ממש צועקים את הצד האינטימי והפרטי. החתן חייב לשמוח עם הכלה ולהיות אתה, ולכן ברור שהתקנה באה לחזק את האינטימיות של הזוג. חז"ל מודעים לסכנה שמערכת היחסים של הזוג תהיה

טכנית בלבד ולא תיתן ביטוי לזוגיות וקשר עמוק,⁶⁵ ולכן הם באים לחזק את הזוגיות ולרומם אותה מעבר לענייני ולטכני.

מצד שני יש תקנות שהן רק ציבוריות: בתקנת הברכה⁶⁶ לדוגמה, חז"ל אומרים לזוג: 'עצרו, אתם לא לבד. יש לכם אחריות להוליד ילדים ולדאוג לדור ההמשך'. ככלל, עצם הקביעה שהזוג יכול להינשא רק ביום שהחליטו בשבילו גורמת לזוג להבין שהוא לא חופשי לעשות בחתונתו כרצונו. כלומר, חז"ל מודעים לסכנה שהזוג עלול להישאב לחיים של אינטימיות ואהבה, ולשכוח את החשיבות של הקהילה בחייהם. אמנם הם הקימו לעצמם בית, אך הם גם הקימו בית בקהילה. לכן לקהילה יש אמירה בתחומים מסוימים, ויש לזוג מחויבות כלפיה בתחומים אחרים.

בתקנת שבע הברכות רואים את המתח בכירור במחלוקת הרמב"ם והתוספות: האם השמחה היא של הזוג הטרי? האם פנים חדשות ועשרה הם כדי לאפשר לזוג לשמוח או שמא להיפך? אולי כלל לא משנה אם החתן והכלה שמחים בקהל ובפנים החדשות. אולי החתן והכלה נמצאים שם כדי לאפשר לקהל לברך. במילים אחרות, אולי הזוג הטרי הוא עוד בית שהוקם בקהילה, והשמחה או הקדושה היא של הקהילה ולא של הזוג הפרטי. אם כך אין זה משנה אם הזוג שמח בפנים החדשות או בעשרה שנמצאים.

גם בתוכן הברכות רואים את הרעיון יפה. נראה שהברכות הראשונות עוסקות בכלל ולא בזוג עצמו, אבל הברכות האחרונות עוסקות בשמחת הזוג.⁶⁷

⁶⁵ אפשר לראות את הרגישות של חז"ל לשמחה והאינטימיות של הזוג בתחילת נישואיו גם בפותרם חתן מן הסוכה. במסכת סוכה (כה ע"ב) דנים בפטור של חתן מסוכה בשבעת ימי המשתה. לדעת רבא זה משום צער חתן, ורש"י מפרש שהחתן מתבייש לשחק עם כלתו בסוכה משום שהיא צרה ופתוחה, ועל כן פטור ממנה.

⁶⁶ כלומר, תקנת יום חתונה משום הברכה שנאמרה בו בבריאת העולם.

⁶⁷ הברכות הקשורות לכלל:

2. בא"י אמ"ה, שְׁהַכֵּל פְּרָא לְכַבֹּדוֹ.

3 בא"י אמ"ה, יוֹצֵר הָאָדָם.

פרט וכלל אז והיום

בעשרות השנים האחרונות השתנה היחס לאישה ולזוגיות בכלל: אם פעם ההתייחסות לאישה היה כאל רכוש הבעל, כיום רואים באישה לכל הפחות שווה לגבר, אם לא יותר מכך. גם היחס לזוגיות השתנה. מציפייה לזוגיות טכנית הבאה לספק צרכים טכניים בלבד, יש דרישה לזוגיות עם קשר עמוק ואהבה.⁶⁸

אך האם שכחנו את המחויבות? את האחריות? מעניין שאנחנו משקיעים הרבה בחתונה עצמה ומקפידים על "ירח דבש" וחופשת חתונה, אך לא כל הזוגות מקפידים על סעודות של שבע ברכות, ועל חתונה המבטאת שייכות לציבור. כיום, החתונה היא בעיקר שמחה של הזוג ושל ההורים, וצריך לבוא

4. בא"י אמ"ה, אָשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם דְמוֹת מְבִנִּיתוֹ, וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בְנֵי עַדִּי עַד. בא"י, יוֹצֵר הָאָדָם.

5. שׁוֹשׁ תְּשִׁישׁ וְתִגַּל עֲקָרָה, בְּקִבוּץ בְּנֵיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה. בא"י, מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ. הברכות העוסקות בזוג עצמו:

6. שִׂמְחַת מְשַׂמַּח רַעִים הַאֲהוּבִים, כְּשִׂמְחָה יִצְרָךְ בְּגוֹן עַדוֹן מְקַדֵּם. בא"י, מְשַׂמֵּחַ חֲתָן וְכֻלָּהּ.

7. בא"י אמ"ה, אָשֶׁר בְּרָא שְׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה חֲתָן וְכֻלָּהּ, גִּילָה רָנָה דִּיצָה וְחֻדְנָה, אֶהְבֶּה וְאֶחְנֶה וְשָׁלוֹם וְרַעוּת. מִהֲרָה ה' אֱלֹהֵינוּ יִשְׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַּיִם, קוֹל שְׁשׁוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה, קוֹל חֲתָן וְקוֹל כֻּלָּהּ, קוֹל מְצַהֲלוֹת חֲתָנִים מְחַפְּתֵם, וְנִעְרִים מְמַשְׁתֵּה נְגִינָתָם. בא"י, מְשַׂמֵּחַ חֲתָן עִם הַכֻּלָּה.

אפשר להציע שהברכה השביעית היא כבר סוג של שילוב בין השמחה הציבורית והשמחה הפרטית של הזוג.

⁶⁸ הרב סולובייצ'יק מתאר במאמרו "איש האמונה" את ההבדל בין שני סוגי בני אדם: אדם טכני ומעשי ואדם השואף למשמעות וקשר עמוק. הוא גם מתאר את הקשר הזוגי של כל אחד מהם. ראו "איש האמונה", הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, עמ' 23–24, 42–43. כאשר אני מתאר את השינוי שחל בעיניי בדרישה לזוגיות של קשר עמוק, אני מתכוון לאדם השני של הרב סולובייצ'יק המחפש קשר של משמעות ומחויבות. לעניות דעתי חז"ל מנסים לשלב בין שתי התנועות של אנשים אלו.

כדי לשמח את החתן והכלה. הקול האומר שהחתן והכלה מחויבים לקהילה, ואפילו צריכים לשמח אותה, נשמע פחות, אם בכלל.⁶⁹ ביטוי נוסף למעבר מזוגיות ציבורית לזוגיות פרטית הוא בדרך בחירת בת הזוג: פעם היו משדכים בין החתן והכלה, והם היו צריכים לחיות ביחד כל החיים. אין זה משנה אם הם התאהבו אחד בשנייה, או אם הם "נפשות תואמות". היה מצופה מהם שיחיו יחד ויקימו בית. כיום ברוב החברות לא מקובל סוג כזה של נישואים. פעמים רבות חתונה חייבת לבוא לאחר בחירה של אהובי נפש המתאימים זה לזה. לעניות דעתי, חז"ל ידעו שאף אחת מהמגמות של הזוגיות לא יכולה לעמוד לבדה,⁷⁰ לא הזוגיות הציבורית ולא הזוגיות הפרטית. הם ידעו שזוגיות היא מערכת שיש בה ממד ציבורי של מחויבות, עול חיצוני, מסגרת, וגם ממד של אהבה, קרבה ושמחה. הם נתנו ביטוי למתח הזה בקולות השונים הבוקעים מתוך תקנותיהם.⁷¹

סיכום

פתחנו בשאלה מה יש לחז"ל לומר על מוסד הנישואים של היום לאור תקנות החתונה שבתחילת מסכת כתובות. בכל תקנה ניסינו לבחון אם החתונות הנהוגות כיום עומדות בקריטריונים שחז"ל הציבו באותה תקנה. מהדברים שראינו, ניסינו לטעון שחז"ל נעים בתקנותיהם על הציר שבין הפרטי לכללי.

⁶⁹ ברור שחתונה גדולה וציבורית יכולה להיות ביטוי של כניסה לחיק הקהילה בפני עצמה, אך בכל אופן נדיר בעיניי שהמוקד של השמחה הוא הקהילה ולא המשפחה.

⁷⁰ עקב הדיונים שהובאו במאמר, אפשר לראות שגם הראשונים סובבים סביב ציר הדיון הפרטי והציבורי בהמשך לתקנות חז"ל.

⁷¹ בספרו "אומנות האהבה" אריך פרום, פסיכולוג חברתי, פסיכואנליטיקאי ופילוסוף בעל שם בינלאומי מהמאה שעברה, נותן ביטוי לרעיון שדרושים שני קולות, גם הקול של המחויבות החיצונית, וגם של האהבה והקרבה. ראו עמ' 54 שבו הוא מדבר על ההבדל בין זוגיות מרצון לזוגיות "כפויה".

מאמרים במסכת כתובות

הסברנו שחז"ל נתנו משקל לשני הקצוות הללו של הציר ולא ויתרו על אף אחד מהם.

לבסוף הצענו שבניגוד לזמנם של חז"ל, שבו היה הצד הציבורי של הנישואים הצד הדומיננטי, בימינו הצד הפרטי הוא התופס את רוב תשומת הלב. אם בעבר החידוש של חז"ל היה שצריך להקפיד על הצד הפרטי שבזוגיות, כיום החידוש בדבריהם הוא הצורך להקפיד גם על הצד הציבורי של הזוגיות.